

ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ (Београд)

ДЕРИВАЦИЈА ХРИШЋАНСКИХ ИМЕНА У СРПСКИМ ПОВЕЉАМА И ТУРСКИМ ПОПИСИМА

Словенски систем личних имена, као прасловенско наслеђе, у српској грани наставио је да живи пуним животом и током читавог средњег века, наравно као жив систем, у сталној еволуцији. Хришћанска имена (нпр. библијска и светитељска) поступно су продирали у српски ономастикон, временом повећавајући свој удео, али остајући све до краја средњег века у изразитој мањини.

Начелно се могу претпостављати различити мотиви преузимања имена везаних за верску припадност и традицију:

- конфесионална норма или тенденција коју је црква подржавала;
- утицај имена месне цркве посвећене неком светитељу;
- давање имена према празнику кад се дете родило;
- спонтано преузимање имена од других етничких скупина с којима су Срби били измешани или с којима су били у тешњем додиру, а који су већ раније примили хришћанска имена (код Грка, као и код Латина на Западу, многа светачка имена била су истовремено — и изворно — народна, па је овај паралелизам могао олакшати увођење ове врсте имена у народ и у другим језичким заједницама).

За Србе можемо искључити утицај првог мотива (црквену норму или сугестију), што најбоље доказују имена свештеничких синова. Наиме, да је постојала каква црквена норма, свештеници би је свакако примењивали на своју децу.

И заштитни мотив, у смислу давања светитељских имена, мало је вороватан код Срба у старије доба. Претпоставља се, наиме, да су се као заштитна давала имена од основе *Грд-* и *Груб-*, а и да је нагло ширење имена *Вук* и његових деривата крајем средњег века могло имати тај мотив, нарочито у турско доба.

Врло је вероватно да су Срби приметили обичај давања свтачких имена код других етничких скупина и прихватили га, у мањој или већој мери, што има и своју временску узлазну линију. У овоме су у старије доба највећу улогу могли имати Власи, из чијих су се средина на широком простору измешаних са српским, лако могли преносити утицаји, нарочито после њихове језичке славизације или преласка на билингвизам и поступне етничке асимилације и мешања са Србима, који ће резултирати практично заједничким ономастиком. Међутим, и при оваквом преузимању хришћанских имена могао је, као секундарни и допунски, деловати и други мотив — утицај светитеља чије име носи празник или црква, или уопште његовог култа.

Ово је важно имати на уму и кад разматрамо творбене процесе, јер докле се год неко име у свести макар и секундарно веже за име свеца, дотле је оно отпорније деформацијама, таквим променама које би замаглиле везу са светитељевим именом.

И при летимичном прегледу грађе из српских манастирских даровница примећујемо да је деривација хришћанских имена знатно слабије развијена него код словенских основа.

Поред поменутог могућног разлога (чување препознатљивости свтачких имена), деловали су свакако и неки структурални разлози. Словенске основе већ су биле уклопљене у један активан творбени систем, а доминантни словенски тип — двочлана имена — чувао је не само етимолошку, него и смисаону, мотивисану двочланост, тако да се било први било други члан лако могао узимати као основа за деривацију. Хришћанска имена, напротив, као релативно нова материја, а уз то често са основама које по склопу и броју слогова одударају од словенских — тек су се морала прилагођавати како би се уклопила у творбени процес својствен основном словенском ономастикону.

Тако деривација хришћанских имена начелно касни за словенском, а у њој можемо пратити два процеса: с једне стране развој саме суфиксације, а с друге процес стварања модификованих основа, погодних за деривацију, тј. аналогних словенским основама.

Прерада основа иде ка њиховом скраћивању, одн. упрошћавању и врши се углавном на два начина. Први: од имена се узме први слог и сугласник иза њега (нпр. *Степ-* од *Степан*), каткад и сугласничка група (*Кост-*), а други: узме се само део до вокала, а даљи сугласник замени са другим, продуктивним модификатором основе (нпр. *Кој-* од *Коста* и *Костадин*). Овакав модификатор можемо сматрати и делом суфикса, али у творбеним процесима он у ствари уобличује основу која ће служити за даљу деривацију, нпр. *Која*, *Којан*, *Којица* па и *Којислав* и сл.

Кад је пак у питању суфикс, треба имати у виду и могућност да није додат тек у творбеном процесу српског језика него да може и он заједно са именом бити преузет из супстрата и задржан у српском систему (неизмењен или донекле модификован, прилагођен).

У најстаријем списку са српског историјског простора — попису жичких Влаха (око 1220), који, иако чува влашке посебности боље него каснији пописи тзв. Влаха, у највећој мери одражава стање тадашњег српског система, има неколико јасних хришћанских имена, али без икакве деривације

(*Васил, Гргур, Илија, Никола, Тудор*). То не значи да је тада није ни било; као извесну аналогну индицију можемо узети стање у временски блиској Поваљској листини, где у хришћанским именима налазимо неколико суфикса и једну преудешену — скраћену основу (*Мих-* у *Михан*, уп. *Петрихна, Петреш, Иванџ*).¹ Једино би се у Жичкој повељи као прерада (скраћење) основе и суфиксација могло узети име *Продан* — ако потиче од грч. Προδρομος 'Претеча', тј. св. Јован.

Међутим, у Бањској хрисовуљи, с почетка XIV века, већ налазимо у хришћанским именима и прерађених основа и суфикса, тј. основе *Ђур-* (од *Ђурђ*), *Мих-* (од *Михаил*), *Пај-* (од *Павъл*), *Стѣп-* (од *Стѣпан*) и суфиксе *-о*, *-а*, *-оје*, *-ко*; уп. имена *Ђуроје, Михо, Паја* и очинство *Стѣпковић*. Можемо овоме додати и *Тигѣн* као дериват од *Тиг*, а неизвесно је спадају ли овамо и *Пилѣј* (да ли од *Пилип*, у ДХ налазимо и *Пилиш*) и *Мана* и *Мане*, што се може изводити од *Манојло*; из овога имена лако се могла издвојити основа *Ман-*, јер се његов други део подудару са словенским проширеним суфиском *-ој(и)ло* (*Драгојло*, од *Драгоје* + *-ило*).²

Како се и очекује, највише потврда за овакав развој налазимо у најбогатијој ризници наше старе антропонимије — Дечанској хирсовуљи, а ту грађу знатно употпуњују подаци из Светоархангелске хрисовуље. Списак скраћених основа овде се проширује са *Андр-* (нпр. *Андраш*), *Ив-* (*Ивоје*), *Кост-* (*Костило*), *Кој-* (*Којадин*), *Мар-* (*Мароје*), *Мат-* (*Матехна*), *Пет-* (*Петан*), *Трип-* (*Трипџ*). И списак суфикса у деривацији хришћанских имена знатно је проширен, тако да у грађи из три христовуље налазимо ове суфиксе:

-ан: *Петан*;

-ен,-ѣн: *Ђурен, Ђурѣн, Тигѣн*;

-адин: *Којадин*, уз често *Костадин* (в. ниже);

-иц: *Ђурђиц* (и *Ђурђичевић*), *Костиц*, *Михолици*, *Тодорици*, *Тудорици*;

-џ: *Иванџ, Трипџ, Ђонџ* (алб. основа);

-аш: *Ђураш, Илијаш*;

-иш: *Ђуришевић, Иваниш*;

-аш: *Андраш, Петраш*;

-уш: *Костушевић*;

-а: *Ђура* (доста потврда), *Која*, можда овде долази и *Мана*, док се добро потврђено *Коста* може схватити као дериват (од *Костадин*) и као посебно име, према грч. Κοστας;

-ина: *Петина*;

-ехна: *Матехна*;

-оња: *Петроња*;

-ица: *Ђурица, Костица*;

¹ М. Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на почетку гурскога доба*, САНУ, Онома-толошки прилози III, Београд 1984, стр. 17-27; П. Шимуновић, *Антропонимијске значајке краја XII и почетка XIII столећа на грађи из Поваљске листине*, Зборник реферата и материјала V југословенске ономастичке конференције, Сарајево 1985, стр. 189.

² Грађу и многе податке узимам из монографија М. Грковић, пре свега из њеног *Речника имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*, Београд 1986.

-ша: *Ђуриша, Иванша, Никиша*, уп. и *Ђонша* (алб. основа);
 -е: можда су од хришћанских основа *Лале* (од *Лаз-*), *Мане* (в. горе);
 -оје: *Ђуроје* (близу 30 потврда), *Ивоје, Мароје, Михаје, Степоје*, а можда је и *Талоје* (од *Тадија*) и сл.;
 -о: *Михо*;
 -ко: *Василко, Ђурко, Иванко, Степко*, од алб. основе *Лџико* уп. и *Лалко*;

-ичко: *Андричко*. Ово име, са удвојеним суфиксом (-иц или -ич + ко) налазимо у катуну Арбанаса, али је његов коначни облик свакако резултат словенског творбеног система (о елементу -иц- в. ниже).

Нешто више од једног века касније, у турском попису за Област Бранковића из 1455. г., видимо даљи развој ових процеса.³ Примећују се и нове скраћене основе, као *Вас-* (*Васко*), *Јов-* (*Јовица*), *Лаз-* (*Лазојка*, можда непрецизно ум. *Лазојко*), *Мигр-* (*Миграш*), *Пав-* (*Пава*), *Пеј-* (*Пејо*), *Тод-* (*Тода*). У суфиксацији највише пада у очи примена двојних суфикса, којих у хрисовуљама има доста са домаћом основном, али смо међу хришћанским именима видели само пример *Андричко*. У попису ОБ најзаступљенији је двојни суфикс -ашин (*Ђурашин, Лукашин, Никашин*), осим њега и: -анко (*Ђуранко*), -инко (*Ђуричко, Илинко*), -ичко (*Јовичко*) и др. Увећао се и број простих суфикса у деривацији хришћанских имена, нпр. код саме основе *Ђур-*: -*Ђурман, Ђуреш, Ђуреша, Ђуриша, Ђурил, Ђурић*. У каснијим пописима наћи ћемо и образовања типа: *Ђурислав, Ђуросав*.

Прегледом других турских пописа из XV а поготово из XVI века могао би се знатно увећати овај репертоар форманата, али то није потребно за овај начелни осврт који се тиче преобразбе хришћанских имена.

И на крају неке напомене о међујезичком аспекту неких творбених модела, уоченом у ономастичким анализама.

1. Име *Костадин* с разлогом се не узима као резултат наше језичке творбе, него као фонетска адаптација грчког Κωνσταντίνος (у грчком се друго -т- изговара као δ). Међутим, напоредо је постојало и име *Коста* (од грч. Κοστας), па се завршетак -адин лако могао схватити као суфикс. Вероватно је ово утицало на примену овог наставка код нас, тако да у хрисовуљама налазимо имена *Којадин, Бџладин, Миладин, Бојадин* (поред недовољно јасног *Аладин, Синадин*).

2. Пада у очи да је у хрисовуљама наставак -иц углавном везан за хришћанске и друге несловенске основе, па то намеће мисао да је могао бити преузимање и из супстрата. Разуме се, наставак -иц је познати словенски деминутивни суфикс (нпр. *коњиц*), али је у нашем језику слабо чувао продуктивност, па је могуће да је добио накнадни импулс од неког истоветног или сличног супстратског суфикса.

³ Г. Јовановић, *О релативној фреквенцији хришћанских имена у XV веку у области Бранковића (Вучитрнском санџаку)*, Четрта jugoslovenska onomastična konferenca, Љубљана 1981, стр. 295-307.

⁴ М. Пешкин, *О антропонимији битољске области у XV веку*, МАНУ, Јазичните појави во Битола и битолско денеска и во минатото, Скопје 1988, стр. 281—284.

3. И за наставак *-о* (*Михо* и сл.) указивано је на његов међујезички (балканистички) аспект.⁴ Указивано је на такву могућност и за суфикс *-оња*, будући да су прве његове потврде супстратске (*Петроња* и *Бардоња*), а име *Радоња* у хрисовуљама се још не појављује.

4. Најзад, деривати од хришћанских имена могли су (као немотивисани) бити погодан извор за перинтеграцију појединих елемената, тј. да се део основе схвати као део суфикса. Тако је из имена *Михо* могао постати продуктиван суфикс *-хо* (налазимо *Дехо* у хрисовуљама, касније и *Рахо*); слично се на основу *Нико* могло градити и *Лако*, *Рако*, можда и по угледу на *Ђуро* хипокористички тип *Перо*, *Баро* и сл.

У сваком случају, хришћанска имена, мада нису прешавила српски ономастикон и истиснула словенски фонд, одиграла су важну улогу у развоју српског ономастичког система.

Gordana JOVANOVIĆ

THE DERIVATION OF CHRISTIAN NAMES IN SERBIAN CHARTERS AND
TURKISH REGISTERS (TAXE ROLLS)

S u m m a r y

The derivation of Christian names in these mediaeval documents is less well developed than in the case of Slovene roots. There are various reasons for this, but two seem to be particularly important. The first is that the Serbian Church was remarkably tolerant and did not insist on Christian names. The second is that the Slovene roots were already part of an active morphological system, while christian names, being relatively new, had to adapt to these morphological processes. The Slovene names were dominant throughout the Serbian territories during the whole mediaeval period, although Christian names were becoming more frequent toward its end.

